Lantos Dóra
LADQABT.ELTE

KNIEZSA ISTVÁN: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig

Kniezsa István (Szlovákia 1898. december 1. – 1965. március 15.) Kossuth-díjas **nyelvész**, **nyelvtörténész**, **szlavista**, a Magyar Tudományos **Akadémia** levelező (1939), majd rendes (1947) tagja. A 20. századi magyar nyelvtörténeti kutatások egyik legjelentősebb alakja volt, számottevő tudományos eredményeket ért el a Kárpát-medencei **hely**- és **személynévanyag** vizsgálatában, a magyar nyelv **középkori állapotának** és **írásgyakorlatának** kutatásában, valamint a **szláv** eredetű **jövevényszavak** feltárásában. A Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig című alkotása 1952-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál **Nyelvészeti Tanulmányok** sorozat 2 köteteként jelent meg. A különböző írásos emlékek alapján próbálja leírni a magyar helyesírás fontosabb jellemzőit és változásának folyamatát.

Szent István idejétől kezdi a tanulmányozást ám ekkoriból még nem sok adatunk van, s fontos, hogy a később is időkből is sokáig még csak szórványemlékek maradtak ránk. **III**. **Béla** idejében még mindig nem volt nagy szerepe a királyi, királynéi kancelláriának, ahonnan a legtöbb forrásunk van, bár már jelentősen nőtt Szent István óta, ám még mindig gyakorlatilag csak **átfogalmazták**, vagy másolták a hozott anyagokat, adományleveleket, perjogi iratokat, a helyesírásán nem változtattak.

II. **Endre** (XIII.) volt, akinél megnőtt az adománylevelek miatt a kancellária szerepe, valamint megjelentek a **hiteles helyek** is, amik kapcsolatban voltak a királyi kancelláriával.

A XIII. századig nagy **zűrzavar** jellemezte a magyar helyesírást, majd egyenletes, folyamatos **fejlődés** indult meg benne.

A nagy gondot a magyar helyesírás kialakításában az jelentette, hogy a latinban nem volt miden hangnak **megfelelője**. Ilyenek például a hosszú hangok, amikre a kancelláriai iratokban a németből átvéve kezdetektől használták a hosszú mássalhangzókra a betűkettőzést, ami máig is fennmaradt, de nem voltak a latinban pl. palatális hangok, afrikáták, valamint nem használták az s, csak az sz hangot. Ebből a szempontból nem jelentett problémát a **p, b, t, d, f, l, r, m, n, z, a, o, e, i** hang.

Az **első** korszak jellemzője az volt, hogy a **meglévő** alakokat próbálták meg **alkalmazni** a hangokra, így egy betű sokszor több hang jelölésére is szolgált.

A **második** korszakban, ami a XII. század elejétől a tatárjárásig tartott a kolostori emlékek vizsgálata alapján elkezdődött a**z összetett jelek** használata, amivel a zűrzavar lassan csökkenni kezdett. Ezek nagy részét a csehektől vettük a Huszita Biblia kapcsán, hiszen a cseh nyelvben sok olyan hang van, ami a magyarban is, de a latinban nincs meg, és amikor Tamás és Bálint pap fordítottak Prágai tanulmányaik miatt átvették ezeket az ékezeteket.

A **harmadik** korszakban, ami a tatárjárás és az Anjou-kor vége között volt, egyre haladta a helyesírás az **egyértelműség** felé, amiben sokat segített a **hiteles helyek** rendszerének kiépülése. A folyamat felgyorsult, ám nem annyira, hogy ez élese eltérést mutatna, valamint az is igaz, hogy a változások tempója hangonként is eltérő.

A **negyedik** korszak Zsigmond uralkodásától a mohácsi vészig tartott, s ekkorra tehető a XII. században megkezdődött folyamatok a hangjelölő rendszer véglegesedése és egyértelművé válása felé haladtak, az **egyöntetűség** és a variációk eltűnése egyre inkább bekövetkezett, hiszen az egy hang egy betű elv végig kimondatlan cél volt. Az ekkori kódexek már a mai olvasók számára is ha nem könnyen, de olvashatók.

Nehéz feladat elé állította a nyelvészeket az a kérdés, hogy honnan, melyik nyelvből **eredhet** a magyar helyesírás, s e tekintetben nagyon eltérő vélemények is vannak. A kérdéses esetek voltak többek között a v és az f, amiben mi különbséget teszünk, így nem lehet német eredetű, vagy hogy a cs, illetve a gy jelölésének kérdése. Az biztos, hogy **nem német** eredetű, mert ők sokszor zöngés hang helyett zöngétlen megfelelőt írnak le. Felvetődött még az **észak-olasz**, a **cseh**, a **horvát** és a **francia** lehetősége is, ám mindegyiktől vannak jelentős eltérések, ezért feltehetőleg **több rendszer keveredéséből** alakult ki, amiben azonban **túlnyomó** többségben van a **német** egyezés (msh kettőzés) és ennél már az **olasz** és a **francia** (ékezetek) is jelentősen kevesebb.

A **kódexek** vizsgálatakor egy újabb problémába ütközünk, ugyanis megjelennek bennük olyan jelölések, amik eddig egy írásos emlékben sem. Ezért három csoportba osztjuk a kódexek helyírását.

Az **első** a **mellékjelek nélküli** rendszerűek, melynek jellemzője, hogy a latinban nem szereplő hangokat több betű kombinációjaként írja le. Ez a kancelláriai írásmóddal van rokonságban. Pl. ö, ő-re az eu, ewv ritkábban az ew betűkapcsolatot használták és a palatalizáltakra is jellemzőbb volt a gi, ni, ti, li jelölés. Ide tartoznak például a Ráskai Lea kézírásai, mint a Margit Legenda, a Gyöngyösi, a Pozsonyi, az Apor, a Jókai és a Székelyudvarhelyi Kódex.

A **második** a **mellékjeles** rendszerűek csoportja, amelyekben a latinban nem létező hangokra egy rokonhang betűjének mellékjeles változatát használták, általában érvényes ezen kódexekben az az elv, hogy egy jellel csak egy hangot jelöljenek. Ilyen helyesírású a Bécsi és Müncheni, a Guary, a Nagyszombati, a Döbrentei, a Debreceni Kódex, a Miskolci Töredék és a Székelyudvarhelyi Kódex bizonyos részei, a Teleki és a Peer Kódex is.

A **harmadik** a **keverék** helyesírásúak csoportja, amik azért kapták azt a nevet, mert az előző kettő bizonyos tulajdonságait ötvözték magukban. Keverék helyesírású az Apor, a Pozsonyi, a Székelyudverhelyi, a Teleki és a Peer Kódex egy része, a Weszprémi, a Jordánszky és a Winkler Kódex, a Krisztina Legenda.

A ránk maradt írások vizsgálatából egyértelműen kiderül, hogy **kolostorokhoz** kötött helyesírástípusokról nem beszélhetünk, ám megállapíthatók a ferences és a domonkos **szerzetesrendekre** jellemző helyesírástípusok. **Ferencesek** inkább a mellékjeles, míg a **domonkosok** nagytöbbségben a mellékjel nélküli rendszert alkalmazták. Keverttípusú inkább a ferencesekre jellemző

Kétségtelen azonban, hogy a ránk maradt kódexek nagy részének helyesírása nem az elveszett eredetiét tükrözi, hanem a **másolóét**, valamint azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egy kódexbe **több kéz** írása is bekerült.

Végül azonban fontos elmondani, hogy a **mai** olvasók sok mindent hozzátehetnék még mindehhez a munkához, hisz Kniezsa a NyT-ből dolgozott ám azóta több hasonmáskiadás is megjelent, ami további kutatásokban segédkezhet, s erre az **alapra** még sok dolog építhető.